

Aatteen ja toiminnan traditiot Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa

Kun minun on talvisodan päättymisen ankeiden muistojen päivinä pitänyt valmistautua tehtävään, jonka Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosikokous seuran esimiehelle asettaa, avauspuheen pitämiseen, ja kun siinä mielessä taas kerran luin sen suuren, »traagiseen optimismiin» huipentuvan puheen, jonka seuramme esimies Viljo Tarkiainen piti raskastunnelmaisessa vuosikokouksessa tasan 20 vuotta takaperin, olen jälleen kokenut voimieni vähyyden vaativan tehtävän edessä. Mieleeni on noussut sellainenkin kerettiläinen ajatus kuin: onko välttämätöntä, että tämä sääntömääräinen tilaisuus vuodesta vuoteen aloitetaan samalla tavalla; että edelleenkin on kerrottava samoin kuin sihteerin pöytäkirjassa 100 vuotta takaperin: »Esimies alkoi kokouksen puheella, joka on painettu Suomettaressa». Eikö riitä, ajat-

telin, että tavaksi tullut tieteellinen vuosijuhlaesitelmä arvokkaalla tavalla avaa tilaisuuden, minkä jälkeen käsitellään vuosikokoukselle kuuluvat asiat? ¹

Hyvät Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsenet.

En olisi kysymystäni esittänyt enkä sen henkilökohtaisiin lähteisiin kajonnut, ellei mielessäni olisi samanaikaisesti piillyt hieman yleisempi näkökohta — traditio traditiona —, jonka tarkasteluun olen katsonut olevan aihetta. Emme voi olla toteamatta, että vuosikokouksen avauspuhe on juuri meidän seurassamme ollut kauan noudatettu traditio. Miltei sanalleen samoin kuin S. G. Elmgrenin pöytäkirjassa v. 1860 asia oli ilmaistu jo useita kertoja aikaisemmin ja ilmaistiin kauan myöhemminkin. Suometar piti uskollisesti asianansa julkaista kyseiset puheet kaiken kansan luettavik-

¹ SKS:n vuosikokouksessa 16. 3. 1960 pidetty alkajaispuhe. — Hakasulkeissa olevat selvennykset jätin vuosikokouksessa esittämättä. M. R.

si. Kun Kirjallinen Kuukauslehti aloitti uraa uurtavan työnsä suomalaisen sivistyksen kiilankärkenä, sekin otti tavakseen luettaa fennomanian valioreserveille ensin Mattias Akianderin, sitten J.V.Snellmanin ja vihdoin Yrjö Koskisen vuosikokouspuheet. Tämän lisäksi avauspuheiden sanamuoto on jatkuvasti tallennettu seuran omiin julkaisuihin. On siis kysymys kaksinkertaisesta traditiosta. Kirjoittamattoman säännön perusteella avauspuhe on kuulunut vuosikokoustemme ohjelmaan. Yhtä vakiintuneen käytännön mukaisesti tämä puhe on julkaistu; sillä on ts. odotettu olevan annettavaa muillekin kuin vuosikokoukseen virallisista asioista päättämään saapuneille seuran jäsenille. Aikoina, jolloin esimiehen tuolilla istuivat Elias Lönnrot, J. V. Snellman ja Y. S. Yrjö-Koskinen, esimiehen sanottava kantoi useimmiten kauas yli hetken ja paikan rajojen, eivätkä heidän puheensa vielääkään ole haalistuneet kuolleeksi kirjaimiksi. Olen varma, että traditiosta, jota näin olen kosketellut, tulee sivistyshistoriamme muuntelevissa vaiheissa yhä paljastamaan uusia, uudella tavalla herätteitä antavia puolia.

Sanotusta riippumaton asia on, että jokainen traditio ajan tultua saattaa menettää elinvoimansa ja vaatia kumoamista. Mutta olipa avauspuhetraditiomme laita miten tahansa, eräs konkreettinen ehdotus tulkoon tässä ilmaistuksi. Menneiden aikojen vaiheissa pidetyt vuosikokouspuheet sisältävät kokonaisen aarteen ajatusten kiteytyksiä. En liene ensimmäinen, tokko ainoakaan, jonka mielestä seuramme voisi jotakin merkkiuottansa, vaikkapa nyt alkanutta sadattakolmattakymmenettä, juhlistaa kokoamalla ja uudelleen julkaisemalla erityisenä kirjana kaikki entisten esimiestensä maaliskuun 16:n päivän puheet niin pitkältä kuin niitä on tallessa ja aina alussa mainitsemaani Tarkiaisen suureen puheeseen saakka. Jos puhetradition jatkaminen joskus kävisi seuralle taakaksi, tämä muistomerkki kuitenkin todistaisi,

että traditio eräissä vaiheissaan on ollut toiminnan kestävä tuki.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa, joka on perustettu perinnettä keräämään, tutkimaan ja kehittämään, ajatus tradition mahdollisesta katkeamisesta tai muuksi muuttumisesta ei tietenkään sellaisenaan ole outo tai yllättävä. Täällä jos missään perinteen muuntuminen, mukautuminen koetaan yhtä olennaisena osana maailmankuvaa kuin aurinگون rata taivaalla. Sen vuoksi en aiokaan puheeksi ottamani havaintoesimerkin tarkastelusta eksyä periaatteellisiin yleistyksiin. Väläytän vain mielikuvaa äärimmäisestä vastakohtasta, täydellisestä tradition puutteesta. Ymmärtäisin, että kaiken tradition takana on joko selvä tai selkeytymätön ajatus, mutta aina ajatus, joka määrää toiminnan suunnan, ts. pyrkii toteuttamaan itsensä. Sellaista ajatusta nimitän aatteeksi. Traditiottomuus on aatteettomuutta.

Tulin vuosikokouksen avauspuheessa viisi vuotta takaperin luonnehtineeksi viime sotiemme jälkeistä henkistä ilma-piiriä laajalti ihanteettomaksi ja aatteettomaksi. Valitin tilaa, pidin sitä kestävämmänä. En kohdistanut arviointiani omaan kansalliseen osaamme, kansallisiin perinnäisihanteisiimme, puhuin aikamme ihmisestä ihmisenä maan inhalla kamaralla. [En aavistanut, mikä punainen vaate sana aate on sodanjälkeisen nuoren polven silmissä.] Silloisia sanojani on vastikään [Parnasso 1960, s. 16] tullut niin, kuin olisin ollut valmis puolustamaan aatetta kuin aatetta vain siksi että se on aate, suremaan minkä aatteen häviötä tahansa, kunhan se vain on kulkenut kansallisin tunnuksin merkityn lipun alla. [»Onnettomuudeksi», väitetään nyt, »kansallinen kulttuuri pitäytyy jäntevästi ahdasnäköisiin, vanhoillisiin linjoihin; mikä uutta on, on sille kauhistus».] »Aatteettomuus, aatteiden haaksirikko», näin on puheeni johdosta sanottu, »on koettu myös suurena helpotuksen tunteena, vapautumisena tarpeettomasta, joka [vapautuminen] antaa

tilaisuuden etsiä uutta asiallisempaa to-
tuutta.» Tätä ajatuksen suuntaa vastaan
en esimiehen paikaltani ole puhunut.
Näkisin päinvastoin ihmishengen kutsu-
muksen juuri tässä, aatteiden valinnassa,
puhdistamisessa; erehdysten karsinnassa,
klišeiden, latteuksien, kateettomien is-
kusanojen paljastamisessa; taakaksi käy-
neen hylkäämisessä. [Näin jo silloin, kun
tuntoni väitti 30-luvun nuorison ajavan
takaa virvatulta, ks. Simpukankuori 211
—214.] Myös perinteet ovat asioita, joi-
den on alistuttava totuudellisuuden vaa-
alla uudelleen punnittaviksi. Ellei niitä
kannata elinkelponen ajatus, aate, ni-
den on väistyttävä. Jonkinvertainen pe-
rinteettömyys, traditiottomuus, saattaa
olla mahdollinen tila yksilön, ohimenevä
välitila yhteisönkin elämässä. Mutta pyr-
kimyksiä ohjaavan ajatuksen puute, jat-
kuva, vie tuhoon. Sitä on aatteettomuus
in abstracto.

*

Mutta palattakoon konkreettiseen.

Tuskin keneltäkään on jäänyt huo-
maamatta, miten valtiovaltamme eli-
missä on kuluneen toimintakautemme
aikana tehostettu tieteen merkitystä. On
tehty eduskunta-aloite, on asetettu tie-
teellisen tutkimuksen organisaatiokomi-
tea, koko kansalle pitämässään uuden-
vuoden puheessa valtion päämies kiin-
nitti huomiota asian tärkeyteen. Tästä
on vilpittömästi iloittava, eikä tyydytyk-
sen tunteita pitäisi sen toteutumisen vii-
lentää, että yleismaailmalliseksi kehitty-
neessä kilpariennossa tiedettä tukemaan
varsin avoimesti valjastetaan tiede ja
tekniikka samaan vankkuripariin, ts.
pyritään ensi sijassa voittamaan kansal-
linen takapajuisuus tekniikan aloilla.
Meidän on pidettävä kiinni käsityksestä,
että kaikki tieteet, ns. eksaktit ja teknil-
liset siinä kuin itseämme lähempänä ole-
vat henkitieteet ovat ehdottomaan to-
tuuteen vilpittömästi pyrkivän hengen
ilmennyksiä. Koska kaiken tutkimisen
premissinä on totuuden ykseys ja risti-
riidattomuus, näemme siihen tähtäävän

etsimisen vain voimistuvan siitä, että se
lähestyy kohdettaan kaikilta tarjona ole-
vilta suunnilta.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran
valitsema suunta käy suomalaisten hen-
gentuotteiden tutkimuksen ja tunnetuksi
tekemisen kautta. Tänään julkaistu vuo-
sikertomuksemme osoittaa, että satoa
kertyy ja uusia suunnitelmia kypsyy,
mahdollisuuksia avautuu. Suomen kir-
jallisuuden suurhistoria on pantu alulle,
kirjallisuus- ja kulttuurihistoriallisen ar-
kiston ja museon perustavat toimet ovat
edistyneet, kansanrunousarkiston ko-
koelmien mikrofilmaus ja systemaatti-
siin luetteloihin kirjaaminen samoin;
nuorin arkistomme, kansanperinnettä
äänitteinä tallentava, on kasvanut kun-
nioitusta ansaitseviin numeromääriin,
uusia tutkimuksia ja aineskokoelmia on
saatettu julkisuuteen, useita muita on
valmisteilla. Kaikki todistaa, että tieteen
edistämisen pyrkimys on keskuudessam-
me omaehtoista ja elävää. Muihin yksi-
tyiskohtiin kajoamatta haluaisin koske-
tella erästä järjestelypulmaa, joka on
itsestään tullut ajankohtaiseksi seuran
sanakirjaohjelman vaikutettua suomen
kielen tutkimuksen piirissä kohdakkoin
65 vuotta.

Mainitun ohjelman tavoitteista en-
simmäisenä valmistuu todennäköisesti
ensi vuosikokouksemme aikoihin Nyky-
suomen sanakirja kokonaisuudessaan.
Tämä tapaus on oleva suorastaan juhlin-
nan arvoinen. Jokainen tähän mennessä
julkisuuteen tullut Nykysuomen sana-
kirjan osa on otettu vastaan uudistunein
tyydytyksen tuntein ja sen osakseen
saama harrastus on ylittänyt kaikki odo-
tukset. Käytettävänäamme on vihdoinkin
teos, jota itse Elias Lönnrot ajoi takaa,
mutta miten toisenlaisissa olosuhteissa
koostuneena ja toisella tavoin kieleemme
todellisuutta kuvastavana kuin oli se
sanainen Sampo, joka sukeutui Lönn-
rotin sammattilaisesta ahjosta 80 vuotta
takaperin. Ja kuitenkin käsissämme on
vuoden kuluttua oleva teos, jonka nimi
oraakkelimaisesti viittaa v a i n 1950-

lukuun. Oraakkelimaisesti, koska saatamme Nykysuomen sanakirjan ja havaittuamme sen välineeksi, jota ilman emme tästäpuolin voi tulla toimeen, meidän on välittömästi suunniteltava uutta ja uudenkin jälkeen jatkuvaa Nykysuomen sanakirjojen sarjaa. Siksi kysytään nyt, olemmeko järjestäneet asiamme niin, että oppi ja kokemus, joka yritystä ensi kertaa toteutettaessa on varastoitunut, ei pääse hajoamaan kaikkiin tuuliin. Kuka kustantaa, kuka tekee työn, jonka on jatkuttava?

Nykysuomen sanakirjaan on parinkymmenen vuoden kuluessa kirjoittanut artikkeleita 37 toimittajaa. Tähän joukkoon on valittu parhaat kulloinkin saatavissa olleet tekijät. Vaikka emme kysyisikään niitä, jotka kuoleman tai korkean iän vuoksi ovat poistuneet riveistä — heitä ei ole monta — meidän on pakko todeta, että työn päättymisvaiheen lähestyessä toimittajia on jäljellä vain 7 ja että kuudenteen osaan sisältyy vain 10 kirjoittajan käsialoja. Hyvä niin. Mutta asian toinen puoli, parinkymmenen poistuminen? Vaikka otaksuisikin, että jotkut ovat tulleet mukaan kokeilumielessä ja vetäytyneet syrjään havaittuaan tehtävän laadullelleen vieraaksi, on aivan ilmeistä, että ratkaisevimmin on liian tiheään toistuneisiin henkilövaihdoksiin vaikuttanut sanakirjatyötä leimaava tilapäisyys, työntekijältä puuttuva sosiaalisen turvallisuuden tunne. Ja tämä on vakava asia.

Me tuskin pystyisimme arvioimaan, mitä sanakirjanteossa noudatettavien menetelmien oppiminen yhtäältä, mitä tämän opin käyttämättömäksi jättäminen toisaalta tulee maksamaan. On alistuttava toteamaan, että suuren tieteellisen ohjelmamme toteuttamisessa tapahtuu juuri tästä syystä suurta tuhlausta, eikä vain taloudellista, vaan ennen kaikkea henkisen pääoman kesannoitumista. Eikä Nykysuomen sanakirja ole suinkaan ainoa, sama havainto on tehtävä kaikilla sanakirjarintamillamme: kansankielen, karjalan kielen, vanhan kirjakielen. Mi-

kään niistä ei takaa kenellekään ajan oloon pysyvää asemaa, parhaita toiveita antaneidenkin kohdalla työstä luopuminen on pelottavan yleistä. Ja tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että kiinteätä, tarkoituksenmukaisesti porrastettua organisaatiota, jonka palveluksessa pystyvää ja alasta kiinnostunut nuori tutkija voisi odottaa ansioittensa mukaan edistytvänsä ja saavansa suoritettavakseen jatkuvasti vaativampia ja myös paremman korvauksen tuottavia tehtäviä, ei ole huolehtimassa suuren sanakirjaohjelmamme kokonaistarpeista, ei liioin muistakaan sellaisista suomen kielen tutkimuksen ja sille läheisten tieteenalojen välttämättömistä töistä, jotka ylittävät yksityisen tekijän voimat. Olkoon kaipaamani organisaatio erillinen laitos tai mieluummin jo olemassa olevien laitosten ja erillistöiden tueksi saatava valtion toimikunta, sen pitäisi muodostua kestäväksi perusteeksi, joka takaisi nuorille, päteville tieteenharjoittajille turvallisen aseman ja tarkoituksenmukaisen siirtymis- ja edistymismahdollisuuden tämän kokonaisualueen piirissä. Nykyaikana, jolloin yleisemmällä tieteen aloilla on entistä enemmän siirrytty ryhmätyöskentelyyn ja työn ekonomiasta on tullut erillinen tutkimuksen kohde, oman yhteiskuntamme on tarpeen vaatiessa rohjettava rationalisoida myös nämä meille läheiset tutkimuskentät.

Seuran perinteellisen sanakirjaohjelman nykyvaihe on johtanut minut jonkun mielestä ehkä yllättäviinkin kaavaihuihin. Onhan seuramme useimmissa tapauksissa luovuttanut alulle panemansa sanakirjatyöt ulkopuolisille, jotka ovat ottaneet ne vartavastisen huolenpitonsa kohteiksi, miksi siis omistaa niille seuran vuosikokouksen aikaa, kun omia erikoistehtäviä on kylliksi. Asia ei ole aivan näin. Seuran vastuu suomen kansankielen tai karjalan kielen sanakirjoista ei ole samalla lakannut, kun niiden välittömästä hallussapidosta on luovuttu. Seura on näiden kuten monen monien muiden suomalaisten kulttuuripyrkimysten

henkinen isä, ja sen velvollisuuksiin kuuluu jatkuvasti seurata niiden kehitystä ja vastata siinä missä vastata voi. Sen vuoksi tulkoon tässä kerrotuksi, että seuran johtokunta on kuluneena vuonna tarjoutunut Sanakirjasäätiössä käsikirjoitusvaiheeseen ennättäneen kansankielen sanakirjan julkaisijaksi — ei pyydystääkseen itselleen taloudellista etua, vaan jaksakseen vastuun ja odotettavissa olevan rasituksen. Suunnitelman yksityiskohdat ovat vielä valmisteluasteella. Kenties vuoden kuluttua niistä on enemmän kerrottavana.

Myös käytännön sanakirjojen piirissä seuralla on perinteellinen vastuu vaalittavanaan. Seuramme on jo vuosisadan ajan ollut kaikkien suurimpien käytännön sanakirjojemme kustantaja, eikä se ilmeisesti senkään jälkeen, kun ammattimaisesti kustannustoimintaa harjoittavat liikkeet ovat alkaneet kilpailla kanssamme, näytä laadun ja perusteellisyyden suhteen tavanneen voittajaansa. Kaksi vuotta takaperin pitämässäni vuosikokouspuheessa olen kosketellut niitä vaikeuksia, joita kiihkeän kehityksen pyörteeseen ajautuneen sivistysmaailman olot aiheuttavat sanakirjojen pysyttämiseksi ajanmukaisella tasolla. Olemme esim. vuosikausia tutkineet mahdollisuuksiamme uuden ruotsalais-suomalaisen sanakirjan aikaansaamiseksi pääsemättä vieläkään tyydyttävään ratkaisuun. Kun vastikään olemme todenneet, että uusinkaan tämän alan tulokas ei yllä meidän perusteellisen sanakirjamme tavoitteeseen, meidän on edelleenkin pidettävä kiinni tästäkin ohjelmamme yksityiskohdasta.

»Paljolla kirjaintekemisellä ei ole loppua.» Voisimme alkamaani tarkastelua jatkaen lisätä näihin Saarnaajan sanoihin: Sanakirjain tekemisellä ei ole loppua, valmistuneeseen sisältyy seuraavan siemen. Lopetan katsaukseni huomauttamalla sellaisesta ilahduttavasta tosiasiasta kuin kauan valmisteilla olleen »Suomen kielen etymologisen sanakirjan» valmistumisesta lähivuosina Suo-

malais-ugrilaisen Seuran Lexica-sarjan 12. osana. Etymologinen sanakirja on asianomaisen kielen tai kielikunnan sanakirjojen katto ja huippu. Etymologisen sanakirjan tekoon voidaan vakavassa mielessä käydä vasta sitten, kun kielen ja kielikunnan sanavarojen kokonaisuudesta on vähintään summittainen käsitys olemassa. Etymologinen sanakirja järjestää monesti kaoottisen sanarikkauuden sanojen syntyperän mukaisiin polviin ja perheisiin. Sanaston historian selvittäminen on samalla kieltä puhuvan yhteisön sivistyshistorian selvittämistä. Etymologisen sanakirjan ilmestyminen on kieleen kohdistuneen tutkimuksen täysi-ikäisyyden merkki. Suomen kieli on nyt saamassa ensimmäisen pätevän etymologisen sanakirjansa.

Asiassa on kuitenkin muuan mutta. Niin painavaa työtä kuin tämä teos akateemikko Toivosen, syvällisimmin koko alaan perehtyneen fennougristin kriittisesti pohjustamana ja pitkälle toteuttamana onkin, olen varma, että eräs aspekti, suomen kielen sivistyskieleksi kehittymisestä kiinnostuneen lukijakunnan tiedonhalu ja uteliaisuus, jää sen ääressä tyydyttämättä. Kielen sanaston koostumista voidaan tarkastella eri tasoissa ja eri etäisyyksiltä, läheltä tai kaukaa. Käyttääkseni kuvaa sanoisin, että lähitarkastelu on silmävaraista, kauas on katsottava kaukoputken läpi. Akateemikko Toivosen etymologisessa sanakirjassa on asetettu korkeaan torniin kauko-tähtäimen ääreen, sen näkökulma on tarkistettu horisonttiin ja sitäkin ulomaksi, sinne, missä suomen kielen ainekset yhtyvät naapuri- ja sukukielten vastaaviin. Mutta sanat, joiden siemen on itänyt oman kielen maaperässä ja jotka versovat tornin lähipiirissä, ne jättää kaukoputki hämärään. Uusi etymologinen sanakirjamme sisältää valtaosalta alkukantaisten kehitysvaiheiden kiteyttämää sanastoa, harvinaista sanastoa, sillä tavoin murteenomaista tai vanhah-tavaa, että ainoastaan vähäinen osa yhteisöämme sen kauttaaltaan tuntee. Vain

hiukan liioitellen mielisin tätä sanakirjaa luonnehtia pikemmin varhaisuomen kuin nykyisen etymologiseksi sanakirjaksi. Se on erikoistuneen kielentutkijan sanakirja. Vertailevalle tutkimukselle se tarjoaa vankan ja luotettavan pohjan, mutta me kaipaamme sille jatkoa. Me haluamme laskea kaukoputken kädetämme ja kumartua näkemään, mitä lähipiirimme tarjoaa katseltavaksemme. Kaipaamme sivistyssuomen etymologista sanakirjaa. Tämä ei silti ole tieteen vastaista. Sukulaisuus- ja polveutumissuhteiltaan valmiimmiksi tutkittujen indoeurooppalaisten sivistyskielten etymologisista sanakirjoista eräät ovat jo kauan sisällyttäneet ohjelmaansa asianomaisen

kielen varsinaisen kulttuurilähiön, niinpä esim. Albert Dauzat'n ranskalaisen sanakirjan lyhyistä artikkeleista useimmat viittaavat joko historiallisen ajan vuosi- satoihin tai suorastaan täsmällisiin vuosiin ja kirjailijanimiin.

Lopettaisinkin sanottavani, kuten sen aloin, koepallon luonteiseen kysymykseen. Eikö Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran alaa olisi sellainen etymologisen sanakirjan laajennus, jossa sivistynyt suomi olisi lähtökohtana ja jossa kirjallisuutemme tekijät Agricolasta Lönnrotiin, Yrjö-Koskiseen, Eino Leinoon, Manniseen ja heidän rinnallaan uurastaneisiin vähäisempiin kielenviljelijöihin näkyisivät kirjakielemme rikastuttajina?

MARTTI RAPOLA